

PEDAGOGIKA FANINING RIVOJLANISHIDA SHARQ ALLOMALARINING QO'SHGAN ULKAN HISSASI

Namunaxon Umarovna Ergasheva
Farg'ona shahar kasb- hunar maktabi
Davlat va huquq asoslari fani o'qituvchisi
Karimova Sarvinoz Shavkatjon qizi
Maxsus fan o'qituvchisi
G'ulomov Shohabbosjon Sherali o'g'li
Jismoniy tarbiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada pedagogika fanining shakllanishi tarixi va zamonaviy ta'lim tizimida sharq mutafakkirlarining pedagogik qarashlari hamda ma'naviy merosining o'rni beqiesligi, ajdodlar g'oyasini takomillashtirish evaziga ta'limni yuksak bosqichga ko'tarish haqida fikrlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: pedagogika, fanning rivojlanishi, ta'lim-tarbiya, sharq mutafakkirlarining qarashlari, ma'naviy meros, ajdodlar g'oyasi.

Kurrai zaminda inson deb atalmish buyuk mavjudot paydo bo'libdiki, u ta'lim tarbiya bilan shug'ullanib keladi, kamolotga intiladi. Yoshi ulug'lar o'sib kelayotgan yosh avlodga o'zlarining hayotiy tajribalarini, odamiylik fazilatlarini, egallagan bilimlari, ko'nikma va malakalarini singdirishga harakat qilishadi. Bu vazifalar turli usullarda va turlicha hal etilgan bo'lib, ularning natijasi sifatida, pedagogika fanining dastlabki ta'limotlari tashkil topgan. Insonlarning tafakkuri, bilimi ularning ijtimoiy tajribalarida aks etgan. Tarixshunos olimlarning ta'kidlashlaricha, minglab yillar oldin kishilar etuk onglilik asosida madaniy meros namunalarini qoldirib ketishgan. Ammo ularda keltirilgan ta'lim-tarbiyaning mazmuni va mohiyati. qanday amalga oshirilganligi mukammal tarzda bizgacha etib kelmagan. Ayniqsa ko'hna sharq mamlakatlari Xitoy, Hindiston, Markaziy Osiyo, Arabiston, Eron, Turkiya va boshqa o'lkalarda juda mukammal ta'lim tarbiya tizimi mavjud bo'lganligi madaniy-me'moriy yodgorlikda turli sa'nat va muxandislik inshootlarida uchratish mumkin.

Turli manbalar va mualliflarning ta'riflaridan pedagogikaga "Jamiyatning barcha a'zolarini ijtimoiy ehtiyojga mos holda tarbiyalash, shaxs sifatida shakllantirish, zamonaviy bilim ko'nikma va malakalar berishning uslublarini va mazmun mohiyatini o'rganuvchi fanidir" - deya tarif berish maqsadga muvofiq.

Pedagogika fanining taraqqiyotida Sharq uyg'onish davri allomalarining qo'shgan hissalarini beqies bo'lgan. Yurtboshimiz SH.M.Mirziyoevning «Diyorimizdan etishib chiqqan atoqli allomalar, algebra fani va algoritm tushunchasiga asos solgan AlXorazmiy, mineralogiya fanining tamal toshini qo'ygan Al-Beruniy, dunyoda

Avitsenna nomi bilan tanilgan mashhur tibbiyot olimi Ibn Sino, bir ming o'n sakkizta yulduzning koordinatlarini va harakatini aniq belgilab bergan buyuk astronom Mirzo Ulug'bek, Nil daryosining sathini o'lchovchi noyob uskuna yaratgan alloma Ahmad Farg'oniy kabi ulug' ajdodlarimiz o'zlarining bebaho asarlari, ilmiy va ijodiy kashfiyotlari bilan O'rta asrlardagi birinchi va ikkinchi Sharq renessansi rivojiga ulkan hissa qo'shganlar» degan gaplari fikrimizning yaqqol dalilidir.

Sharq mutafakkirlaridan Muso Al-Xorazmiy, Axmad Al-Farg'oniy, AxmadYugnakiy, Imom Al-Buxoriy, Iso At-Termiziy, Abu Nasr Forobiy va boshqalar o'zlarining buyuk ilmiy kashfiyotlari bilan birga pedagogikaning turli muammolarini ishlab chiqdilar. Ma'mun akademiyasiga asos solgan, "Baytul hikma"da ilmiy ishlarni boshqargan Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy algebra faniga asos soldi, ilmiy ma'lumot va traktatlarni bayon etishning aniq qoidalarini ishlab chiqdi, u astronomiya, geografiya va iqlim nazariyasi bo'yicha ko'plab ilmiy asarlar muallifidir. Allomaning dunyo ilm-fani rivojidadagi xizmatlari umume'tirof etilgan bo'lib, SHarq olimlari orasida faqat uning nomi va asarlari "algoritm" va "algebra" kabi zamonaviy ilmiy atamalarda abadiylashtirildi".

Jahon ilm-ma'rifatining buyuk namoyandasi Abu Abdulloh Muxammad ibn Muso alXorazmiy matematika fani sohasida yangilik yaratgan nazariyotchi va pedagog uslubiyatchi olim sifatida «Al-kitob al-muxtasar fi hisob al-jabr val muqobala» («Al-jabr muqobala hisobi haqida qisqacha kitob») asarida matematika fanida abstraksiya (mavhumiylik) tushunchasini kengaytirdi. Induksiya yo'li bilan umumiy yechish usullarini hal etdi, deduksiya yo'li bilan umumiy usullar yordamida turli xususiy masalalarni yechdi. Buyuk mutafakkir Muxammad Muso al-Xorazmiy bilimlarni egallashda ko'rgazmali vositalardan foydalanish, ta'limda mantiqiy tafakkur, shaxsiy kuzatish va tajribalarga tayanish, savol-javob, bahs-munozara kabi ta'lim usullaridan keng foydalangan holda talabalarda mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, ularda olgan bilimlarini amaliyotga tatbiq eta olish malaka va ko'nikmalarini tarkib toptirish to'g'risida to'xtalib: "... sezgi orqali bilish, bu qisman bilish bo'lsa, mantiqiy bayon, aqliy bilish esa xaqiqiy bilishning muhim tomonini bayon etadi. ... insonning xulq-atvori, hatti-harakati mantiqiy fikrlashga asoslangandagina mukammal shakllanishi mumkin", deydi.

Yirik olim Imom Buxoriy o'zining axloqi bilan bizga namuna bo'lgan inson. Go'zal namunaligi, muruvvatliligi, diyonatligi, saxovatligi bilan boshqalardan tamomila farq qilgan sha[s. Shuningdek, alloma juda o'tkir zehn egasi va yodlash qobiliyatlari kuchli bo'lgan, ilm-ma'rifatga bo'lgan kuchli ishtiyoqi bilan tanilgan. Buxoriy hazratlarining cheksiz ilmga bo'lgan muhabbati barchani hayratda qoldiradi. Hadis ilmiga bo'lgan intilish, ularning to'plashga qaratilgan yuksak e'tibor bu kabi din ilmining inson ruhi va qalbini poklovchi ekanini va ilmga bo'lgan qat'iyatligini ko'rsatib beradi. Og'ir va mashaqqatli yillarni bosib o'tsada, biz avlodlarga o'zlarining

boy merosini qoldirgan. Bu nodir meros bo'lgan asarlarning soni 20tadan ortiqdir. Ulardan eng sahih hadislar jamlangani "Sahih ul-Buxoriydir. Shuningdek, "At-tarix al-avsat", "At-tarix assag'ir", Al-adab al-mubrad", "Barr ul-volidayn" kabi qimmatli asarlar yozganlar. "Sahih ulBuxoriy"ning ajralib turadigan xislati shundan iboratki, hadis ilmining gultoji bo'lmish imom Buxoriy roviylarga va sanalarga alohida e'tibor qaratib, ularning ishonchli bo'lganlarini ajratib, alohida kitob shaklda keltirganlar. Bu asar o'z ichiga takrorlanadigan hadislar, bular 7275tani, takrorlanmaydigan holda esa 4 000 ta hadisni oladi.

Mashxur yunon faylasufi Arastudan keyin SHarkda o'z bilimi, fikr doirasining kengligi bilan «SHarq Arastusi» yoki «Al-muallim as-soniy» («Ikkinchi muallim») nomlariga sazovor bo'lgan Abu Nasr al-Forobiyning pedagogik qarashlarga ko'ra ta'lim texnologiyasining bosh g'oyasi ta'lim-tarbiyaning maqsadi xamda o'qitishning vosita va usullariga borib taqaladi. Uning fikricha, «Ta'lim degan so'z xalqlar va shaharliklar o'rtasida nazariy fazilatni birlashtirish, tarbiya esa shu xalqlar o'rtasidagi tug'ma fazilat va amaliy kasb-xunar fazilatlarini birlashtirish, degan so'zdir. Ta'lim fakat so'z va o'rgatish bilangina bo'ladi. Tarbiya esa amaliy ish, tajriba bilan, ya'ni shu xalk, shu millatning amaliy malakalardan iborat bo'lgan ish-xarakat, kasb-xunarga berilgan bo'lishi, o'rganishidir²⁹. Demak, Forobiyning ta'limda barcha fanlarning nazariy asoslari o'rganilsa, tarbiyada ma'naviy-axloqiy koidalar, odob me'yorlari o'rganiladi, kasb-xunarga oid malakalar xosil kilinishi asoslab beriladi. Uning fikricha bu muxim vazifa tajribali ustoz-tarbiyachilar tomonidan ta'lim-tarbiyaning turli usullari yordamida amalga oshiriladi. Forobiy o'kitishning eng oson va kulay vosita xamda usullarini aniq ko'rsatib bergan.

Yuqoridagi aytilgan fikrlardan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, SHarkning buyuk allomalari uz asarlarida va pedagogik faoli-yatlarida talabaning akliy faolligini ta'minlaydigan, ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini kafolatlaydigan dunyoviy bilimlarni ukitish uslublarining yangicha shakllarini yaratish va ta'lim-tarbiya amaliyotida qo'llash lozim degan g'oyani ilgari surishgan. SHuningdek, mutafakkirlar va ma'rifatparvar pedagoglar tomonidan yaratilgan pedagogik asarlarda xamda darsliklarda maktab va madrasalarda foydalanilib kelingan savol-javob usuli asosida talabalarda akliy faollik, ziyraklik, xozirjavoblik sifatleri xamda ravon nutqni shakllantirish lozimligini ta'kidlashgan. Bundan ko'rinib turibdiki ajdodlarimizdan meros bo'lgan bu g'oya, o'zimizga G'arbdan bizga pedagogik texnologiya shaklida kaytib kelgan degan xulosa kelib chikadi. Bu borada yakin o'tmishimizga nazar tashlasak, ko'p narsa ravshan bo'lib, bir qator tushunmovchiliklar oydinlashadi.

SHark mutafakkirlari xulosalarining o'ziga xosligi shundaki, ular ilgari surgan pedagogik g'oyalar bevosita o'rganilayotgan pedagogika fani manbaidan ajratilmagan. Komil insonga ta'lim – tarbiya berish va rivojlantirish xaqidagi o'ziga xos yangi pedagogik g'oyalarning maksadi mana shu xislatlarni shakllantirishdan iborat.

Yuqorida kursatilgan shaxsiy xislatlarni shakllantirish ukuv-tarbiya ishlarining asosiy vazifasi xisoblanadi. Ana shu ma'noda pedagogik jarayonda yagona maksadga - umuminsoniy xislatlarni shakllantirishga karatiladi. Pedagogik maksadlarga kanday vositalar bilan, kanday ketma-ketlik va kaysi ma'noda erishishga bog'lik. Har bir xalk va elatning o'z udumi, odati, turmush tarzi bor. Shuningdek boy madaniy va ma'naviy merosimavjudki bular pedagogika fanining rivojlanishida albatta o'zining ulkan hissasini qo'shib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev SH.M. Kichik yoshdagi bolalarni tarbiyalash va ta'lim berish bo'yicha ikkinchi butunjaxon konferensiyasi ochilish marosimidagi nutqi. 2022.15.11.
2. Baxodirov R. SHark mutaffakiri. Abu Abdullox al-Xorazmiy va ilmlar tasnifi. - T.: «Uzbekiston», 1995. -71-6.
3. Mahmudov Q. Ahmad YUgnakiyning «Hibat ul-haqoyiq» asari haqida. – Toshkent: Fan, 1972. 11-bet 4. Xoshimov K., Nishonova S., Inomova M., Xasanov R. Pedagogika tarixi. - T.: «Ukituvchi», 1996. -79-82b 5. At-Termiziy .”Al-Jomi’ as-sahih” asari . 4-jildi. Internet ma'lumoti. <https://staff.tiiame.uz/storage>.